

Úvod (doc. PhDr. Milena Krobotová, CSc.)

Obsah kapitoly

Text kapitoly

Řeč obyčejně prozrazuje mravy a odkrývá tajemství duše.

(Cicero)

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

připravila jsem pro vás distanční text se zaměřením na některé vybrané kapitoly z lexikologie a slovo tvorby. Lexikální plán výstavby textu je z hlediska různosti výrazových prostředků nejbohatší ze všech jazykových plánů, a to nejen počtem jednotek, které tvoří slovní zásobu národního jazyka, ale také složitostí vztahů, jež mezi lexikálními jednotkami existují. Jazyková pojmenování jsou ustálena, spojena s nějakým významem a slouží k označení různých jevů, představ apod. Vývoj společnosti ovlivňuje mnohem více slovní zásobu než gramatiku, neboť pro každý nový jev, který vznikne, potřebujeme nové pojmenování. Podle J. Filipce (1978) „...slovní, přesněji lexikální zásoba živého současného jazyka je bohatě diferencovaný soubor lexikálních jednotek, jichž užívá jistá společnost (národ, popř. jeho část) v jisté době, na jistém území, aby jím vyjadřovala své myšlení, cítění a své postoje, objektivizovala výsledky svého poznání světa a plnila úkoly komunikace, vyplývající ze stále diferencovanějšího společenského jednání v aktuálních situacích.”

S překotným tempem vývoje lexika se setkáváme dennodenně. Do naší slovní zásoby proniklo např. slovo *bavič*, přídavné jméno *záměruplný*, nově vznikají kalky, př. *nonprofitní* (ve významu *neziskový*) i celé citátové vazby - zvláště z angličtiny, př. *no comment* aj. Oproti tomu nelze považovat za příliš vhodnou tendenci terminologizace slovní zásoby, neboť stejně jako zanikl *spad sněhu* lze předpokládat, že zanikne i *střet sil*, pravděpodobně zůstane *střetávání sil* a *množství napadaného sněhu*. Nebudeme asi *provádět sběr borůvek*, ale jen *sbírat borůvky*, zvláště v těch případech, když půjde o nahodilou činnost člověka.

Průběžně budeme v našem textu upozorňovat nejen na etymologické hledisko, ale také na různou motivaci slov, například na základě vlastností předmětů. Ve francouzštině a v angličtině se *stůl* nazývá podle toho, že je tvořen deskou (slovo *table* pochází od latinského slova *tabula* - viz i české *tabule*). Oproti tomu německé slovo *Tisch* vzniklo podle oválného tvaru (řecké *diskos* - kruh, kotouč - viz i výraz *disk*).

Znovu je proto třeba zdůraznit, že český jazyk prochází stálým vývojem, který se nejvíce projevuje ve slovní zásobě.

Předložený text se zaměřuje na tyto oblasti:

- základní poučení o lexikologii a slovo tvorbě; přehled nejdůležitějších pojmů;
- slovní zásoba, její znaky, příčiny změn a způsoby jejího obohacování;
- onomaziologická stavba slova;
- tvoření slov odvozováním, skládáním a zkracováním;
- internacionalizace a nacionalizace ve slovní zásobě (přejímání cizích slov);
- vztah polysémie a homonymie slov, paronymie, tzv. zrádná slova;
- synonymie a antonymie v jazyce;
- přednášení významu slov (metafora, metonymie, synekdocha); vztah nadřazenosti a podřazenosti;
- frazeologie a konexita jazykových jednotek v textu;

- terminologie a intelektualizace spisovného jazyka;
- vývojové tendence v současné slovní zásobě češtiny.

Cílem studia je:

- seznámení se základními pojmy a jejich správným používáním;
- pochopení principů a zásad obohacování slovní zásoby;
- zvládnutí základních charakteristik různých lexikálních jednotek;
- využití a uplatnění získaných teoretických poznatků v jazykové praxi;
- pochopení základních vývojových tendencích v současné slovní zásobě češtiny.

Ke každé teoretické části jsou připravena cvičení. Věnujte prosím těmto úkolům pozornost a nezapomeňte vždy důkladně prostudovat vzorový text. Pokud si nebudete vědět rady, jistě vám pomůže *Klíč* ke cvičením umístěný v závěru textu.

Záměrem předloženého textu je nejen předat teoretické znalosti a zopakovat s uživateli materiálu praktické dovednosti, ale také připomenout význam praktického využívání získaných poznatků a respektování zásad spisovného jazyka.

Přeji hodně úspěchů ve vašem studiu!

Autorka